

تحلیل محتوای توصیفی تصاویر کتب علوم تجربی پایه دوم و سوم دبستان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ برپایه معیار عدالت جنسیتی

ابو سعید داورپناه^۱، سجاد سالارنیک^۲، سید مبین سجادی^۳

۱.دکتر علوم تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد و استادیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه سیستان و بلوچستان

Email: a.sdavarpanah@ped.usb.ac.ir

۰۹۱۵۵۴۳۱۵۴۶

۲.دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه سیستان و بلوچستان

Email: sajjadsalarnik@gmail.com

۰۹۹۲۶۸۹۲۲۲۰

۳.دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه سیستان و بلوچستان

Email: seyedd.sajadi99@gmail.com

۰۹۱۰۳۵۴۷۹۲۵

چکیده

امروزه تغییراتی مهمی در تدوین کتب درسی صورت گرفته و در پی آن محتوای آن ها بازنگری شده است. پژوهش حاضر هدف خود را بر بازنمایی عدالت جنسیتی در کتب درسی علوم تجربی پایه های دوم و سوم دبستان در سال تحصیلی (۱۴۰۲-۱۴۰۳) متمرکز کرده است و به بررسی میزان توجه به عدالت جنسیتی به تفکیک هردو جنسیت براساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر این کتب پرداخته است. روش پژوهش حاضر تحلیل محتوای توصیفی است. روش جمع آوری داده ها به صورت کمی بوده است. جامعه آماری شامل تصاویر دارای دانش آموز در کتاب مذکور است. نمونه آماری برابر با جامعه آماری در نظر گرفته شده است. ابزار پژوهش فرم تحلیل محتوای توصیفی تصاویر است نتایج این پژوهش نشان داد که میانگین نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که در کتاب علوم پایه دوم ابتدایی به ترتیب ۱۰.۹۳ درصد از کل تصاویر مربوط به جنسیت دختر و ۱۰.۹۳ درصد مربوط به جنسیت پسر است و علاوه بر آن در کتاب علوم پایه سوم ابتدایی به ترتیب ۱۴.۸۳ درصد از کل تصاویر مربوط به جنسیت دختر ۱۵.۲۵ درصد مربوط به جنسیت پسر است.

کلمات کلیدی: تحلیل محتوا، عدالت جنسیتی، علوم تجربی، دوم و سوم ابتدایی

مقدمه

امروزه برخلاف ارزش ها و هنجارهای پیشین، به سهولت شاهد رابطه با جنس مخالف خارج از چهارچوب قواعد پذیرفته شده ی فرهنگی هستیم و آنچه زنگ هشدار را به صدا در می آورد، پایین آمدن سن در اینگونه روابط است؛ منسجم نبودن خانواده، تکنولوژی های جدید ارتباطی، رسانه های گروهی، عاملیت جنس مخالف، جابه جایی هنجارها و ارزش های مدرن و سستی و کسب پذیرش اجتماعی در گروه دوستان مهم ترین عوامل مؤثر در سوق دادن دانش آموزان به چنین روابطی است (نوغانی دخت بهمنی، محسن، ۱۳۹۴). روابط اجتماعی صحیح افراد یکی از مهم ترین اهداف نظام آموزش و پرورش بطور همگانی است (هدایتی، مهرنوش و همکاران، ۱۳۸۹). همچنین از اهداف آموزش و پرورش ابتدایی، آموزش هنجارهای اجتماعی مطلوب است بر اساس اینکه کودکان در این دوره از نظر فکری، قادر به درک قواعد هستند؛ مدرسه در دوران ابتدایی به آموزش هنجارها و ارزش های اجتماعی مانند تعامل اجتماعی صحیح می پردازد. «در میان نهادهای اجتماعی، آموزش و پرورش بیشتر از سایر نهادها و از طریق کتاب های درسی متولی و مسئول متخلق بار آوردن دانش آموزان می باشد» (سمیعی درونه، رضا، ۱۳۹۴). درس علوم تجربی از دروس اصلی و مهم دوره ابتدایی است و محتوای این درس دو وظیفه مهم شناخت نیازهای فطری و شگفتی های جهان خلقت و عظمت خالق و نیز آموزش دانش مورد نیاز زندگی حال و آینده برعهده دارد، براین اساس کارشناسان گروه علوم تجربی دفتر تالیف کتاب های درسی (آتشک، محمدو همکاران ۱۳۹۱) و نیز مربیان و برنامه ریزان آموزشی وظیفه مهم و سنگینی در فرآیند تعلیم و تربیت، در جهت طراحی برنامه های تربیتی متناسب با نیازهای جامعه و اهداف آموزش و پرورش دارند (فلاح یخدانی، ۱۳۹۵). یکی از مهمترین شاخص های توسعه جوامع بشری، عدالت آموزشی است» (اسلامی هرنندی، کریمی و نادی، ۱۳۹۷: ۱۲). «عدالت یکی از مسائل اساسی است که فیلسوفان و اندیشمندان همواره بر آن تأکید داشته و اکثر فلاسفه کم و بیش بدان پرداخته اند» (اسلامی هرندیو همکاران، ۱۳۹۷).

کتاب درسی یکی از عناصر مهم در نظام آموزش و پرورش تلقی می شود که در تحقق اهداف آموزشی نقش اساسی دارد. در ایران نیز بیشتر فعالیت های آموزشی در چارچوب کتاب های درسی انجام می شود و بیشترین فعالیت ها و تجربه های آموزشی دانش آموزان و معلم حول محور آن سازماندهی می شود» (ترکاشوند، سینا و همکاران، ۱۳۹۷) با توجه به این که برنامه درسی راهبرد و رهیافتی بدیهی در راستای مفهوم عدالت جنسیتی است، لازم است کتب درسی ابتدایی مانند کتاب علوم تجربی، به عنوان یکی از مهمترین عناصر آموزش و پرورش که نقش مؤثری در شکل گیری شخصیت، نگرش، مهارت و رفتار اجتماعی دانش آموزان دارد، به لحاظ میزان توجه به عدالت جنسیتی براساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی، بررسی و تحلیل شود. تصاویر همیشه در یادگیری و انتقال آن به دنیای واقعی اهمیت دارند؛ از نقاشی های درون غار گرفته تا آثار روی دیوار کلیساهای قرون وسطی و تصاویر کتاب کودکان، زبان تصویر قادر است موثرتر از هر وسیله ارتباطی دیگر، دانش بشر را نشر دهد؛ یکی از روش های یادگیری دیدن تصاویر است که از دیرباز در کتاب های آموزشی از آن استفاده شده است» (عابدینی بلترک و همکاران، ۱۳۹۳). با در نظر گرفتن این موضوع در پژوهش حاضر میزان توجه کتب علوم ابتدایی به جنبه های عدالت جنسیتی بر اساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی بررسی و تحلیل شده است.

سوالات پژوهش

- ۱- چند درصد از تصاویر کتب علوم تجربی پایه دوم و سوم ابتدایی دارای فقط دختر، فقط پسر اند؟
- ۲- در کتاب علوم تجربی پایه دوم و سوم ابتدایی، تعداد تصاویر دارای دختر بیشتر است یا تعداد تصاویر دارای پسر هستند؟
- ۳- بیشترین دانش آموزان موجود در تصاویر کتب علوم تجربی پایه دوم و سوم ابتدایی دختر هستند یا پسر هستند؟

روش پژوهش

مطالعه حاضر روش تحقیق توصیفی و با روش تحلیل محتوای کمی است. در این روش از آمار و ارقام استفاده شده تا دید کلی نسبت به موضوع ارائه دهد؛ اطلاعات و ارقام تمامی دروس کتاب علوم تجربی هر پایه تحصیلی در جدول مربوطه، طبقه بندی و کدگذاری شده اند. جامعه آماری تصاویر دارای دانش آموز و بزرگسالان در کتب درسی علوم تجربی ابتدایی در سال تحصیلی (۱۴۰۲-۱۴۰۳) است. نمونه آماری برابر با جامعه آماری است. واحد تحلیل تصویر است در این پژوهش علاوه بر دانش آموزان افراد بزرگسال نیز مورد بررسی قرار داده شده است. در پایان به منظور ارائه بهتر و تسهیل تر نتایج از جدول و نمودار استفاده شده است.

یافته ها

با توجه به اینکه هدف در این پژوهش بررسی عدالت جنسیتی بوده است، علاوه بر تصاویر دارای دانش آموزان، تصاویر بزرگسالان نیز بررسی شده است. منظور از تصاویر عکس ها و نقاشی است.

جدول شماره ۱: راهنمای علایم

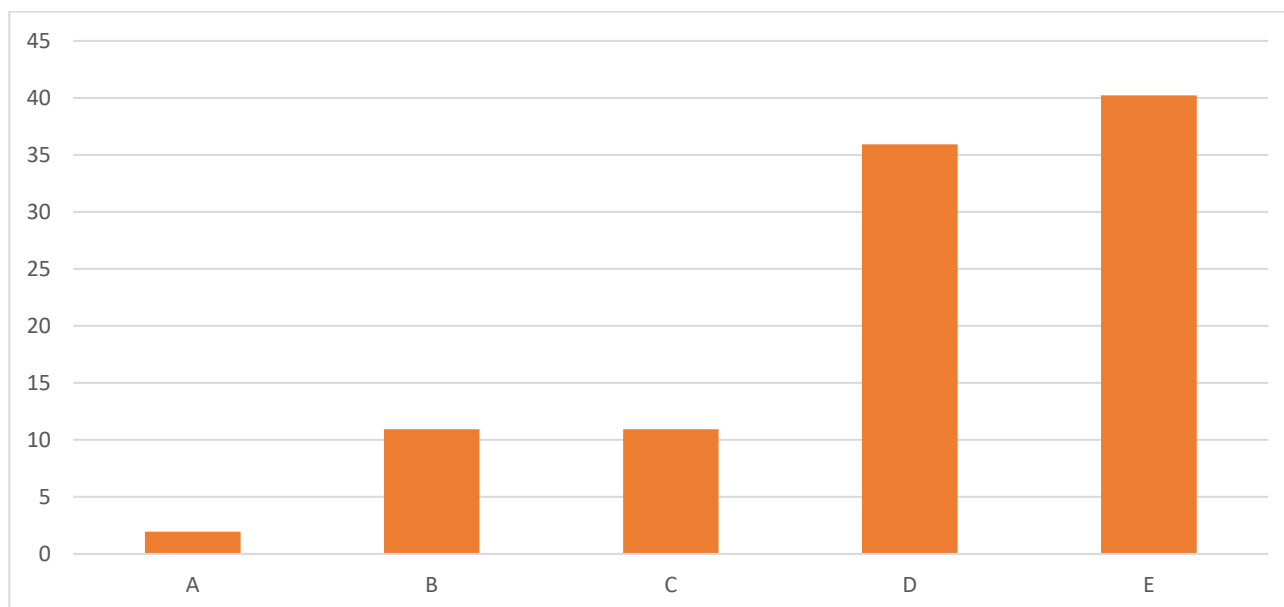
مقوله	A	B	C	D	E
مفهوم	تعداد تصاویر دارای هم دختر و هم پسر	تعداد تصاویر دارای فقط دختر	تعداد تصاویر دارای فقط پسر	تعداد دختران در کل تصاویر	تعداد پسران در کل تصاویر

جدول شماره ۳: نتایج تحلیل محتوای تصاویر کتاب علوم تجربی پایه دوم دبستان از لحاظ جنسیت افراد

عنوان	فهرست	شماره درس														مجموع	
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	فراوانی	درصد
A	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۲	۵	۱.۹۵
B	۵	۴	۳	۰	۳	۲	۱	۲	۲	۲	۰	۲	۲	۲	۰	۲۸	۱۰.۹۳
C	۹	۰	۲	۱	۰	۳	۲	۴	۰	۲	۰	۲	۰	۲	۱	۲۸	۱۰.۹۳
D	۷	۲۰	۷	۴	۰	۱۶	۴	۲	۳	۳	۰	۷	۱۳	۴	۲	۹۲	۳۵.۹۳
E	۱۰	۰	۲	۵	۰	۵	۸	۲۹	۰	۷	۰	۱۱	۰	۲۴	۲	۱۰۳	۴۰.۲۳

نمودار شماره ۲: درصد فراوانی تصاویر کتاب علوم پایه دوم دبستان بر اساس جنسیت افراد

جدول شماره ۳: نتایج تحلیل محتوای تصاویر کتاب علوم تجربی پایه سوم دبستان از لحاظ جنسیت افراد

عنوان	فهرست	شماره درس														مجموع	
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	فراوانی	درصد
A	۰	۰	۲	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۳	۱	۰	۳	۰	۰	۱۱	۴۶۶
B	۵	۵	۲	۳	۲	۱	۰	۴	۵	۳	۴	۰	۱	۰	۰	۳۵	۱۴۸۳
C	۴	۰	۳	۱	۳	۲	۰	۵	۰	۱۲	۳	۰	۲	۱	۰	۳۶	۱۵۰۲۵
D	۶	۱۴	۶	۸	۶	۲	۰	۶	۸	۸	۸	۰	۳	۰	۰	۷۵	۳۱۰۷۷
E	۴	۰	۳	۱	۵	۳	۰	۱۳	۰	۳۲	۱۲	۰	۳	۳	۰	۷۹	۳۳۰۴۷

دنیای انسانی به اعتبار اینکه زنان مظهر عطوفت و لطافت و مردان مظهر اقتدار ودانایی اند، انسان ها همیشه در جهانی تک بعدی خواهند زیست (آب روشن، مصطفی؛ ارجمندی، صدیقه، ۱۳۹۱)

در سال های اخیر با توجه به تغییرات مهمی که در کتب درسی و مواد درسی دوره ابتدایی صورت گرفته است؛ در پژوهش حاضر تصاویر کتاب درسی علوم پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ مورد تحلیل قرار گرفت. بطور میانگین نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که در کتاب علوم پایه دوم ابتدایی به ترتیب ۱۰.۹۳ درصد از کل تصاویر مربوط به جنسیت دختر ۱۰.۹۳ درصد مربوط به جنسیت پسر است و علاوه بر آن در کتاب علوم پایه سوم ابتدایی به ترتیب ۱۴.۸۳ درصد از کل تصاویر مربوط به جنسیت دختر ۱۵.۲۵ درصد مربوط به جنسیت پسر است. در یک نگاه کلی نتایج پژوهش حاضر نشان داد که تصاویر کتاب درسی علوم تجربی پایه دوم ابتدایی بطور تقریباً یکسان به دختر و پسر پرداخته شده است. از آنجایی که فراوانی تصاویری که دارای هم دختر و هم پسر باشد کم بود؛ بر آموزش و پرورش و آگاهی بخشی تعامل و ارتباط اجتماعی سالم و سازنده مبتنی بر شرع و منطق و عرف اجتماعی دختران و پسران با یکدیگر در تصاویر کتب مذکور توجه نشده است؛ و این غفلت اثرات منفی در نقش و رفتار آنها در جامعه خواهد داشت؛ تاکنون هیچ پژوهشی در ارتباط با آموزش و آگاهی بخشی تعامل و ارتباط اجتماعی بین دو جنسیت براساس شرع و منطق و عرف اجتماعی در کتب ابتدایی صورت نگرفته است، که لازم است به آن توجه شود.

منابع

- آب روشن، مصطفی؛ ارجمندی، صدیقه. (۱۳۹۱). بازنمایی کلیشه های جنسیتی در کتاب های فارسی دوره پنج ساله ابتدایی، جامعه شناسی آموزش و پرورش، (۳)، صص ۳۹-۷.
- آتشک، محمد؛ توفان، محوش؛ احمدی، امینه. (۱۳۹۱). تحلیل کمی محتوای کتاب های فارسی از منظر اهداف اخلاقی مصوب دوره ابتدایی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، (۴) ۷، صص ۱-۱۰.
- استاد حسنلو، حسین فرجی خیاوی، زلیخا، شکراللهی، رقیه. (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب های علوم تجربی چهارم و پنجم براساس اهداف آموزشی مریل. پژوهش در برنامه ریزی درسی، (۶) ۹، صص ۱۱۶-۱۳۰.
- اسلامی هرندی، فاطمه؛ کریمی، فریبا نادی، محمدعلی. (۱۳۹۷). طراحی مدل عدالت آموزشی جهت نظام آموزش و پرورش رسمی و عمومی و اعتباریابی آن. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت، صص ۷-۲۸.
- ترکاشوند، سیناء کشاورز، سوسن؛ صالحی، اکبر؛ میرزامحمدی، محمدحسن. (۱۳۹۷). تبیین ملزومات معرفت شناختی عدالت.
- حبیبی بردبری، رضا؛ رئیس شیخ ویسی، احمد؛ محمدی، علیرزمان. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای ارتباط بین تصاویر و متن نوشتاری کتاب درسی علوم تجربی پایه ششم ابتدایی. دوفصلنامه پوشش در آموزش علوم تربیتی و مشاوره، (۶) ۳، صص ۹۴-۱۱۲.
- دیدگاه فارابی به منظور استخراج دلالت های آن در عرصه عدالت تربیتی، مطالعات معرفتی در دانشگاه آزاد، (۳) ۲۵، صص ۳۸۱-۴۰۴.
- جعفری هرندی، رضا. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتای های درسی علوم تجربی دروه ابتدایی ایران براساس مولفه های تفکر ادواردو بونو. اندیشه های نوین تربیتی، (۳) ۱۴، صص ۱۳۷-۱۶۳.
- رضوی، آمنه؛ نظرعلی، پروانه. (۱۳۸۶). تحلیل محتوای کتاب تربیت بدنی (۱) اول دبستان آموزش و پرورش ۱۳۷۹. پژوهش در علوم ورزشی، (۱۱)، صص ۱۵-۲۸.
- سمیعی درونه، رضا. (۱۳۹۴). اصول و اهداف آموزش و پرورش. دومین کنفرانس روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شادگان.
- عابدینی بلترک، میمنت؛ لیاقتدار، محمد جواد؛ منصوری، سیروس. (۱۳۹۳). بازنمایی نقش های جنسیتی در کتاب های درسی سال ششم دوره ابتدایی. فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه، (۴) ۵، صص ۱۹-۳۴.
- عریضی، حمیدرضا؛ عابدی، احمد. (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ی ابتدایی برحسب سازه انگیزه ی پیشرفت. فصلنامه نوآوری های آموزشی، (۵) ۲، صص ۲۹-۵۲.
- فلاح یخدانی، فائزه؛ اخوات، علی محمد؛ ناظمی اردکانی، بتول. (۱۳۹۵). فراتحلیل فلسفه وجودی درس علوم تجربی در مقطع ابتدایی. دومین کنفرانس بین المللی پژوهش های کاربردی در علوم تربیتی و مطالعات رفتاری و آسیب های اجتماعی ایران.

نوغانی دخت بهمنی، محسن محمدی، فردین (۱۳۹۴). گرایش به ارتباط با جنس مخالف: مطالعه ای در باب نوجوانان پسر مشهدی، مسائل اجتماعی ایران، ۷(۱)، صص ۱۶۳-۱۸۴.

هدایتی، مهرنوش؛ قائدی، یحیی؛ شفیع آبادی، عبدالله، یونسی، غلامرضا (۱۳۸۹). کودکان متفکر روابط میان فردی موثر - مطالعه تحقیق پیرامون تأثیر برنامه «فلسفه برای کودک» بر ارتباطات اجتماعی کودک. تفکر و کودک، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱(۱)، صص ۱۲۵-۱۴۵.